

*Дембіцька С. Л.,
кандидат юридичних наук,
асистент кафедри цивільного права та процесу
Навчально-наукового інституту права та психології
Національного університету «Львівська політехніка»*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН ОРГАНАМИ ВНУТРІШНІХ СПРАВ ПРИ ВИКОРИСТАННІ ЗАХОДІВ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРИМУСУ

Анотація. Розглядаються питання щодо правового змісту поняття адміністративного примусу, його використання правоохоронними органами, а саме органами внутрішніх справ щодо забезпечення прав і свобод громадян на основі дотримання законності. Боротьба із правопорушеннями, підтримання в суспільстві гаранту спокою та порядку являється основним завданням органів внутрішніх справ.

Ключові слова: адміністративний примус, права і свободи, органи внутрішніх справ.

Постановка проблеми. Невід'ємною складовою правовоохоронної правозастосовної діяльності є правовий примус як метод державного управління суспільством. Саме тому посадові особи державних органів виконавчої влади застосовують правовий примус, як правило, у поєднанні з іншими управлінськими прийомами. Правовий примус належить до найжорсткіших засобів впливу на особу. Як зазначають окремі вчені, В.Б. Авер'янов, О.М. Бандурка, Ю.О. Загуменна, Т.О. Коломоєць, С. В. Ківалов, О.В. Негодченко, С. В. Петков, Х.П. Ярмачі та ін. авторитарність правового примусу незаперечна, проте в сучасний період немає жодної держави, яка б не використовувала його як найнеобхідніший засіб управління своїми справами.

Саме розвиток правопорядку у суспільстві гарантує реальне і повне забезпечення прав та свобод людини і громадянина. Невід'ємною складовою державного механізму забезпечення реалізації цих функцій є діяльність органів внутрішніх справ, функціонування яких повинно відповідати соціальним, політичним та правовим стандартам, які існують у суспільстві та державі.

Аналіз досліджень і публікацій із даної теми. Незважаючи на наявність досліджень, присвячених різним аспектам зазначеної проблеми, багато її питань дотепер залишаються дискусійними. Це стосується, насамперед, розуміння сутності та призначення органів внутрішніх справ у системі правоохоронних органів України; визначення їх оптимальної структури, функцій, завдань і повноважень; з'ясування форм, напрямків та особливостей взаємодії і координації між ними, а також з іншими правоохоронними органами. Слід зазначити, що загальні проблеми становлення, розвитку та функціонування правоохоронних органів України у цілому й органів внутрішніх справ зокрема широко досліджували такі вітчизняні вчені, як В.Б. Авер'янов, М.І. Ануфрієв, О.М. Бандурка, Ю.П. Битяк, В.Т. Білоус, І.Л. Бородін, В.С. Журавський, Р.А. Каложний, В.В. Коваленко, В.В. Ковальська, Т.О. Коломоєць, А.Т. Комзюк, О.В. Негодченко, О.І. Остапенко, В.П. Петков, С. В. Петков, О.П. Рябченко Х.П. Ярмачі, О.Н. Яриш та ін.

Мета статті полягає у з'ясуванні використання адміністративного примусу, зокрема органами внутрішніх справ задля забезпечення прав і свобод громадян, притягнення винних до відповідальності та дотримання в суспільстві правопорядку.

Виклад основного матеріалу. Одним із важливих напрямків державної діяльності суверенної та незалежної України є

правоохоронна діяльність, спрямована на забезпечення принципу верховенства права у нашому суспільстві. Завдання правоохоронної діяльності полягають у захисті встановленого Конституцією України суспільного ладу держави, економічних та політичних систем, прав і законних інтересів громадян, підприємств, установ, організацій, суб'єктів усіх форм власності, економічної та територіальної цілісності України. Особливе місце серед завдань правоохоронної діяльності посідає захист прав та свобод людини, її життя, здоров'я, честь, гідності, недоторканності та безпеки [1, с. 3].

Здійснення демократичних реформ, розбудова громадянського суспільства та правової держави передбачає насамперед створення нових інститутів і реформування існуючих органів влади, покликаних забезпечити інтереси людини, держави та суспільства. У системі державного апарату України органи внутрішніх справ покликані виконувати важливі завдання, що зумовлює забезпечення належної їх організації та діяльності. Однак існуюча система органів внутрішніх справ недостатньо вирішує проблеми впровадження нових принципів діяльності, що пояснюється їх надмірною централізацією тощо [2, с. 172].

Демократизація суспільних відносин, сучасні зміни соціально-економічних і політико-правових умов функціонування правоохоронної системи, конституційна реформа, активізація процесів свроінтеграції, вдосконалення законодавства у напрямку посилення захисту прав і свобод громадянина вимагають чіткого визначення механізму реалізації правоохоронної функції держави на сучасному етапі.

Боротьба зі злочинністю й утвердження правопорядку розглядаються як надзвичайно актуальне загальнодержавне завдання великої політичної ваги, найважливіша складова частина багатопланової діяльності органів державної влади, і в першу чергу – органів внутрішніх справ [3, с. 4, 82].

Сьогодні від якості роботи державного апарату, що здійснює правоохоронну діяльність, від компетентності, добросовісності, порядності правоохоронців залежать долі мільйонів людей. Діяльність правоохоронних органів спрямована на охорону прав і законних інтересів громадян. Внаслідок цього за всіх часів від співробітників правоохоронних структур вимагають невідступного виконання законів і дотримання дисципліни [4, с. 198].

Але на жаль, як бачимо і сьогодні внаслідок невідповідності свідомості окремих громадян суспільній свідомості дотримання встановлених правил ще не стало звичною нормою поведінки для всіх членів суспільства. Деякі з них порушують встановлений правопорядок, чинне законодавство, скоюють правопорушення. За цих умов держава змушена поряд із засобами профілактики правопорушень використовувати і засоби примусу.

Державний примус є крайнім заходом, що використовується як об'єктивно необхідний. Його реалізація впливає на формування психічного укладу громадян, їх світогляду, сприяє виробленню звичок, правомірної поведінки [5, с. 110-111].

С.Л. Лисенков вважає, що сутність правоохоронної функції полягає в забезпеченні безпосереднього державного реагування на правопорушників шляхом притягнення їх до юридичної відповідальності. При здійсненні цієї функції відповідні державні органи спираються на методи переконання і примусу [6, с. 75-76].

В свою чергу С.М. Тимченко серед істотних ознак правоохоронної діяльності називає примус засобом впливу на адресатів, тобто примус застосовується у процесі такої діяльності й відрізняє органи, що його застосовують від інших. Дії та результати дій суб'єктів правоохоронної діяльності спрямовано не на себе, а на інших суб'єктів, створюючи, змінюючи, захищаючи, підтверджуючи або припиняючи права та обов'язки останніх [7, с. 5-6].

Виходячи з вимог Основного Закону України, слід зазначити, що органи виконавчої влади, до яких згідно зі ст.1 Закону України «Про міліцію» належить міліція, остання у своїй діяльності повинна використовувати надані їй права та здійснювати визначені законом обов'язки в неухильній відповідності до Конституції та законів України, не допускаючи будь-яких відхилень, зокрема виходу за межі наданих Законом повноважень [8].

Так, О.М. Бандурка використовує поняття «управління в органах внутрішніх справ», визначаючи його як різновид державного управління, що повинно забезпечувати взаємодію систем, підрозділів і служб органів внутрішніх справ як єдиного цілого з метою виконання поставлених перед ними завдань у сфері внутрішніх справ держави [9, с. 10].

Наприклад, В.В. Ковальська визначає особливості міліції як органів виконавчої влади, до яких відноситься наступні: «порядок формування міліції, її структура і компетенція закріплені нормами права; міліція наділена правом прийняття юридичних приписів, що є обов'язковим для виконання; установлені цими приписами розпорядження забезпечуються заходами переконання, виховання і можливістю застосування примусової сили держави; у стосунках з окремою особою представляє усе суспільство, а захищаючи його інтереси, нерідко змушена в рамках, встановлених законом, вдаватися до обмеження прав та свобод цієї особи [10, с. 14].

А.Т. Комзюк наголошує на тому, що «надане міліції право застосовувати силу для виконання своїх обов'язків – її головна відмінна риса, що дозволяє міліції зайняти особливе місце в державній системі правоохоронних органів [11, с. 21].

Як вказує О.П. Рябченко саме за допомогою органів внутрішніх справ держава примушує осіб, які порушують загальнообов'язкові правила у сфері громадського порядку, громадської безпеки, діяти так, як передбачено законом, або, навпаки, утримуватись від дій, якщо закони держави і обов'язки людини не виконуються добровільно [12, с. 9].

У свою чергу С.Н. Братусь підкреслює: «... оскільки мова йде про становище особи, до якої застосовується відповідальність, його можна визначити як стан примусу до виконання обов'язків [13, с. 85].

О.М. Куракін наголошує на тому, що «особливе правове становище органів внутрішніх справ у системі правоохоронних органів зумовлюється обсягом і складністю їх компетенції під час здійснення правоохоронної та організаційної функції, а також тим, що на них покладається основний обсяг діяльності по боротьбі зі злочинністю та роботі з профілактики й запобігання широкого кола злочинів органів внутрішніх справ – найбільш численні серед інших правоохоронних органів України [14, с. 91].

Примус справді має місце там, де уповноважений суб'єкт своїми діями долає волю іншого суб'єкта, підкоряти її вимогам закону. Тобто, необхідною умовою для визначення певного за-

ходу примусовим є наявність певної протидії, опору з боку того суб'єкта, до якого примус застосовують [15, с. 241].

Примус можна розуміти як недотримання волі підвладного та зовнішній вплив на його поведінку з боку керуючого суб'єкта. Тоді, коли команда не виконана і порушена воля владного суб'єкта, він впливає на моральну, майнову, організаційну і фізичну сферу підвладного, щоб змусити діяти так, щоб досягти мети, яку передбачив керуючий суб'єкт [16, с. 197].

У реалізації конституційних норм щодо забезпечення в Україні пріоритету прав людини і громадянина важливу роль відіграє адміністративна діяльність міліції, під якою слід розуміти врегульовану адміністративно-правовими нормами офіційну, підзаконну діяльність владного, виконавчо-розпорядчого органу системи МВС України щодо реалізації державної політики і здійснення практичних заходів у сфері захисту прав і свобод громадян, забезпечення правопорядку та громадської безпеки, протидії правопорушенням, їх профілактики, забезпечення безпеки учасників кримінального судочинства, охорони затриманих і взятих під варту осіб, здійснення ліцензування певних видів господарської діяльності, дозвільної системи та державного охоронного нагляду.

Вплив суб'єкта адміністративної діяльності на правовідносини в суспільстві здійснюється за допомогою різноманітних методів, які можна розглядати з точки зору співвідношення більш загальних понять – мети цієї діяльності та засобів її досягнення [17, с. 260].

Як бачимо, одним з видів державного примусу є адміністративний примус, який займає в арсеналі примусових засобів досить значне місце. Аналіз практичної діяльності міліції свідчить про те, що його заходи застосовуються її працівниками досить широко, а у ряді випадків вони є єдиним засобом упорядкування суспільних відносин, розв'язання конфліктних ситуацій. У зв'язку з викладеним діяльність міліції щодо застосування заходів примусу має важливе значення і тому потребує постійного вдосконалення та підвищення її ефективності.

Таким чином, невід'ємною складовою правоохоронної правозастосовної діяльності є правовий примус як метод державного управління суспільством саме тому посадові особи державних органів застосовують правовий примус, як правило, у поєднанні з іншими управлінськими прийомами. Правовий примус належить до найжорсткіших засобів впливу на особу [18, с. 3].

Адміністративно-правовий примус є одним із видів державно-правового примусу. Він характеризується тими ж ознаками, які є характерними для останнього: це правозастосовна діяльність, спрямована на охорону правопорядку, реалізується в рамках охоронних правовідносин тощо. Застосування адміністративного примусу водночас поєднано з виховною функцією права, з формуванням правосвідомості [19, с. 87].

Адміністративний примус – це особливий різновид державно-правового примусу, тобто визначені нормами адміністративного права, способи офіційного фізичного або психологічного впливу уповноважених державних органів, а у деяких випадках і громадських організацій, на фізичних та юридичних осіб у вигляді особистих, майнових, організаційних обмежень їхніх прав, свобод та інтересів у випадках вчинення цими особами протиправних діянь (у сфері відносин публічного характеру) або в умовах надзвичайних обставин в межах окремого адміністративного провадження задля превенції, припинення протиправних діянь, забезпечення провадження в справах про правопорушення, притягнення винних осіб до відповідальності, попередження та локалізації наслідків надзвичайних ситуацій [20, с. 66].

Водночас реформування системи МВС має проводитись поетапно з урахуванням соціально-економічних умов та можливості держави. Заходи з реформування повинні спрямову-

ватись на поступовий перехід системи органів МВС України від каральних до соціально-сервісних функцій; досягнення основних організаційних і правових параметрів моделі, здатної найефективніше забезпечувати права і свободи особи, протидію злочинності та корупції, громадську безпеку; виключення дублювання завдань і функцій служб та підрозділів органів внутрішніх справ тощо [21, с. 85].

Вагомим кроком на шляху переорієнтації органів внутрішніх справ України у бік демократизації своєї діяльності, в тому числі і адміністративної, є гласність і обов'язковість громадського контролю за дотриманням правоохоронцями законності в ході виконання своїх службових обов'язків. Проте факт існування зворотного зв'язку вимагає від органів внутрішніх справ в нових умовах мати більш змістовний статус, що зобов'язує здійснювати і кримінально-правоохоронне, і широке соціальне обслуговування населення [22, с. 119].

Метою створення міліції (поліції) нового типу є, по-перше, підвищення ефективності діяльності міліції України у сфері гарантування безпеки людини, суспільства та держави, по-друге, забезпечення відкритості правової інформації, розробка і впровадження адаптаційних технологій гармонізації міжнародних та національних стандартів у сфері правозахисної діяльності, створення умов для демократизації суспільних відносин, формування передумов дотримання конституційних норм у сфері забезпечення прав і свобод людини відповідно до світових стандартів [3, с. 206].

Висновки. Таким чином, адміністративний примус є одним із методів державного впливу на поведінку людей. Він покликаний спрямовувати їх поведінку в рамках закону, давати належну державну оцінку їх антисуспільної поведінки, покладати на порушника встановлених правил, обов'язок закладати вину перед суспільством шляхом виконання передбачених адміністративним законодавством примусових дій, в тому числі адміністративно-правової відповідальності. Адміністративний примус здійснюється в інтересах і суспільства і правопорушника, оскільки сприяє запобіганню нових адміністративних проступків і більш небезпечних діянь – злочинів.

Отже, адміністративний примус як метод адміністративної діяльності міліції полягає у застосуванні її посадовими особами передбачених адміністративно-правовими нормами заходів впливу морального, майнового, організаційно-правового, особистісного чи іншого характеру з метою попередження та припинення правопорушень, усунення їх негативних наслідків, забезпечення здійснення провадження у справі про правопорушення та притягнення винних у їх вчиненні до відповідальності.

Література:

1. Гель А.П. Правоохоронні органи України : курс лекцій / А.П. Гель, Г.С. Семаков, Д.П. Цвігун. – К. : МАУП, 2000. – 240 с.
2. Кобринський В.Ю., Камінський А.І. Проблеми реформи правоохоронної системи в контексті розбудови громадянського суспільства // Право і суспільство. Науковий журнал. К., –2012. – №1. – С. 171–175.
3. Загуменна Ю.О. Органи внутрішніх справ України як суб'єкти реалізації правоохоронної функції держави : монографія / Юлія Олександрівна Загуменна ; за заг. ред. д-ра юрид.наук, проф. О.М. Бандурки. – Х. : Ніка Нова, 2012. –264 с.
4. Суббот І. Законність і дисципліна в діяльності правоохоронних органів як обов'язкові умови підвищення безпеки їхньої професійної діяльності // Держава і право : збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. –Вип.56. – К. : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2012. – С. 197–202.
5. Котляренко О.П. Роль примусу в правоохоронній діяльності військової служби правопорядку // Бюлетень міністерства юстиції. Загальнодержавне науково-практичне фахове видання. – № 6(140). – 2013. – С. 109–118.
6. Лисенков С.Л. Загальна теорія держави і права. Навч. посіб. / С.Л. Лисенков. – К. : Юрисконсульт, 2006. –355 с.
7. Тимченко С.М. Судові та правоохоронні органи України. Навч. посіб. / С.М.Тимченко. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 304 с.

8. Про міліцію України: Закон України від 20 грудня 1990 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/565-12>.
9. Бандурка О.М. Управління в органах внутрішніх справ України: підручник / О.М.Бандурка. – Х. : Ун-т внутр. справ, 1998. – 480 с.
10. Ковальська В.В. Міліція в системі правоохоронних органів держави (адміністративно-правові аспекти) : автореф. дис. ... на здоб. наук. ступеня д-ра юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес ; фінансове право ; інформаційне право» / Ковальська Віта Володимирівна. – К., 2009. – 37с.
11. Комзюк А.Т. Адміністративний примус в правоохоронній діяльності міліції України : дис. ... д-ра юрид.наук: 12.00.07 / Комзюк Анатолій Трохимович. –Х. 2002. – 408с.
12. Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ. Загальна частина: підручник / за заг. ред. Рябенко О.П. – Х. : Вид-во Харк. Нац. ун-ту внутр.справ, 2009. –256 с.
13. Братусь С.Н. Юридическая ответственность и законность / С.Н. Братусь. – М. : Юрид.лит., 1976. – 311 с.
14. Куракін О.М. Контрольний процес в органах внутрішніх справ України (загальнотеоретичний аспект) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Куракін Олександр Миколайович. – Запоріжжя, 2005. – 212 с.
15. Антологія української юридичної думки: в 6т. – Т.5 : Поліцейське та адміністративне право / редкол. : Ю.С. Шемшученко та ін. – К. : Видавничий дім «Юридична книга», 2003. – 600 с.
16. Бахрах Д.Н. Административное право : учебник для вузов. – М. : Изд-во БЕК, 1997. – 368 с.
17. Машніцька Н.В. Поняття та види методів адміністративної діяльності міліції // Вісник Харківського національного університету. – № 2(57). – 2012. Х., – С. 260–268.
18. Дума В.В. Сутність та особливості правоохоронної форми правозастосовної діяльності // Право і суспільство. Науковий журнал. – 2012. – №2. – С. 3–6.
19. Ківалов С.В., Біла-Тіунова Л.Р. Адміністративне право України : навчальний посібник. – 5-е вид., перероб. і доп. – Одеса : Фенікс, 2011. – 400 с.
20. Адміністративне право України : навчальний посібник / За заг.ред. Т.О. Коломоєць, Г.Ю. Гулевської. – К. : Істина, 2007. – 216 с.
21. Волощук А.М. Актуальні проблеми реформування органів внутрішніх справ: теорія і практика // Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. Науковий збірник. Серія: Право та державне управління. – №4 (8). – 2012. – С. 84–89.
22. Казанчук І.Д. Шляхи удосконалення громадського контролю адміністративної діяльності органів внутрішніх справ // Українське адміністративне право: актуальні проблеми реформування: Збірник наукових праць. – Суми : ВВП «Мрія-1» ЛТД: Ініціатива, 2000. – С. 191–121.

Дембицкая С. Л. Обеспечение прав и свобод граждан органами внутренних дел при использовании средств административного принуждения

Аннотация. Рассматриваются вопросы правового содержания понятия административного принуждения, его использование правоохранительными органами, а именно органами внутренних дел по обеспечению прав и свобод граждан на основе соблюдения законности. Борьба с правонарушениями, поддержание в обществе спокойствия и порядка является основной задачей органов внутренних дел.

Ключевые слова: административное принуждение, права и свободы, органы внутренних дел.

Dembitska S. Safeguarding the rights and liberties by the Interior using administrative coercive

Summary. Questions of legal content of the concept of administrative coercion, its use by law enforcement agencies, namely the internal affairs authorities to ensure the rights and freedoms of citizens on the basis of the rule of law. Fighting offenses, maintaining social peace and order is the main objective of the Interior.

Key words: administrative coercion, rights and freedoms, internal affairs agencies.